

Culemborgse „Voet”-noten

historisch halfjaarbericht

Oudheidkundig Genootschap
„A.W.K. Voet van Oudheusden”

2

DRUKKERIJ VAN EERSEL CULEMBORG

- ★ FAMILIEDRUKWERK
- ★ HANDELSDRUKWERK
- ★ REKLAMEDRUKWERK
- ★ FOTOKOPIEËREN
- ★ VERENIGINGSDRUKWERK
- ★ STEPELS
- ★ NAAMPLATEN
- ★ COMPUTERFORMULIEREN

KATTENSTRAAT 19 - CULEMBORG - 03450-12891

Culemborgse
"Voet"noten,
historisch halfjaarbericht
2e jaargang 1988, no. 1.
Verschijnt 2 maal per jaar

Genootschap:
A.W.K. Voet van Oudheusden
Opgericht 14 oktober 1937
Bank: Ver. Spaarbank
rek. nr. 949858382
Giro: rek. nr. 5023582

Bestuur:

J.H. Ekering, voorzitter
Goilberdingenstraat 15
tel. 12690

mevr W. Dresselhuys-
Schoutendorp
secretaresse
Het Jach 12
tel. 12659

mevr. J. van Dijk-Griffioen
penningmeesteresse
Weidsteeg 62
tel. 14922

Marianne Budde
2e secretaresse
Thijsselaan 123
tel. 20515

Bert Blommers
redactie
Beethovenlaan 18
tel. 13716

Aad Alink
archeol. werkgem.
Thijsselaan 72
tel. 15686

Druk: AVGN afd. Tiel

I N H O U D

J. Renes: Culemborg - Redichem.	2
M. A. Th. Budde-Burgers, De oude vishal, een centrum van Culemborgs leven.	6
Agenda	13
Jaarverslag 1987.	14
Aad Alink: Nieuws van de stichting kasteeltuin.	18
A.M. Schrijver: Vier en een halve eeuw Elisabeth Weeshuis.	24
Bert Blommers: Ons genootschap vierde zijn vijftigjarig bestaan. Een verslag.	34

© copy-right redactie
"Culemborgse 'Voet'-noten".
Niets uit deze uitgave mag
worden overgenomen zonder
schriftelijke toestemming
van de redactie.

Het oude deel van Culemborg (binnen de grachten) heeft een opvallende driedelige plattegrond. Centraal ligt de binnenstad, het oudste stadsdeel. In 1370 werd het havenkwartier ten noorden van de binnenstad binnen de omwalling getrokken, twintig jaar later een deel van het dorp Lanxmeer. Dit laatste deel staat bekend als de Nieuwstad.

Bekijken we de plattegrond van de binnenstad nader, dan zien we twee parallel lopende wegen, de Markt/Tollenstraat en de Everwijnstraat/Herenstraat/Achterstraat, die aan het begin en aan het eind vorksgewijs op elkaar aansluiten en een ovale ruimte begrenzen. De rechthoekige plattegrond van de binnenstad wordt verder opgevuld door een regelmatig patroon van ongeveer zuidwest-noordoost lopende wegen.

De structuur gevormd door de beide eerstgenoemde wegen (Markt c.a. en Herenstraat c.a.) is typisch voor de door Den Uyl (p. 105) onderscheiden "gestrekte esdorpen". In zijn artikel noemt Den Uyl een groot aantal voorbeelden van dorpen met een dergelijk wegenpatroon, waaronder Culemborg. Soms zijn de beide wegen gelijkwaardig. In andere gevallen is de bebouwing geconcentreerd langs de hoofdstraat. De andere weg heet dan gewoonlijk Achterweg of -straat (ook de Herenstraat in Culemborg heette vroeger Achterstraat). Het gestrekte esdorp wordt door Den Uyl beschouwd als karakteristiek voor het rivierengebied. Belangrijk is daarbij, dat hij de dorpen van dit type over het algemeen beschouwt als vestigingen uit de vroege middeleeuwen (Karolingisch, soms wat later). 1)

De oudst bekende vermelding van de naam Culemborg dateert uit 1281 (Sloet, p. 1001: "Kulemburg"). De naam betekent waarschijnlijk "burcht, gelegen in een laagte (kuil)". De stad zal dan ook genoemd zijn naar het kasteel, dat volgens Van der Aa omstreeks 1271 gebouwd is aan de westzijde van de latere stad. 2)

Confronteren we de gegevens over naam en plattegrond met elkaar, dan blijkt Culemborg een vroegmiddeleeuwse nederzetting met een 13de-eeuwse naam. De plaats is dus

ouder dan de naam. Dit roept onmiddelijk de vraag op naar de oorspronkelijke naam van de stad. Ik wil hiervoor "Redichem" als kandidaat naar voren schuiven.

De naam Redichem is nog steeds verbonden aan de polder die aan de oostkant aan de stad grenst. Deze heeft steeds tot de gemeente Culemborg behoord. Zouden we aannemen dat het centrum van Culemborg wordt gevormd door het oude dorp Redichem, dan blijken de gegevens over plattegrond en naam ineens te kloppen. Laatsgenoemde naam behoort tot de "-heem" namen, die over het algemeen beschouwd worden als vroegmiddeleeuws. 3)

Daarbij komt, dat Redichem temidden van de andere vroegmiddeleeuwse nederzettingen in de omgeving een buitenbeentje lijkt te vormen. Het is op het eerste gezicht slechts een polder met een paar huizen. De andere vroegmiddeleeuwse namen in het westelijke deel van de Betuwe horen steeds bij forse dorpen (vaak van het type van het "gestrekte esdorp" : Zoelen, Asch, Zoelmond, Beusichem). Deze uitzonderingspositie zou verdwijnen als de in dit artikel geuite theorie juist is.

De hier geopperde identificatie van Culemborg met het oorspronkelijke Redichem zal misschien nog eens bevestigd kunnen worden door nader onderzoek. Vooral de vroegmiddeleeuwse oorsprong van Culemborg, nu enkel verondersteld op basis van de plattegrond, zou door archeologen bevestigd kunnen worden. In ieder geval hoopt de auteur met het bovenstaande eens te meer te hebben aangetoond dat onderzoek naar nederzettingvormen in combinatie met andere gegevens een verrassend licht kan werpen op de lokale en regionale geschiedenis.

NOTEN

1. Nederzettingen met een soortgelijk plattegrond komen echter ook elders wel voor. Een-voorbeeld vormt Soest bij Amersfoort. Ook deze plaats stamt uit de periode vóór het jaar 1000. Het gaat waarschijnlijk om systematisch opgezette nederzettingvormen. Tot deze conclusie komen althans, onafhankelijk van elkaar, zowel Gottschalk (p. 108, voor Soest), als Den Uyl (p. 107, voor de "gestrekte esdorpen" in het rivierkleigebied).

de Gulden Ster

Herenstraat 42
Culemborg

Zalenverhuur tot
150 personen voor Recepties

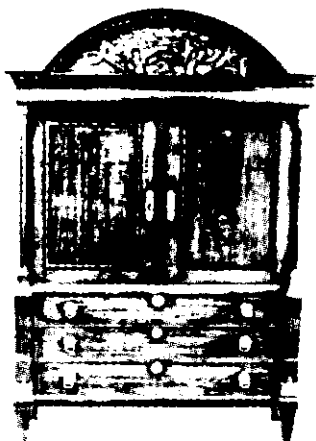
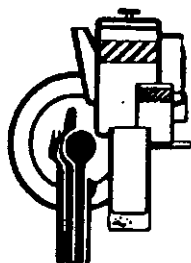
Trouwpartijen

Jubilea - Vergaderingen

Blommers
Verhuur

Beethovenlaan 18
4102 BM Culemborg
Tel.: 03450-13716

STOELEN
TAFELS
SERVIES

A. Schoots

Zandstraat 23B
4101 EC Culemborg
Tel. (03450) 19875

Prive
Pr. Hendrikstraat 13
4101 JV Culemborg
Tel. (03450) 17870

ANTIEMKHNDEL, -RESTAURATIE EN -TAXATIE

2. Dit eerste kasteel werd in het midden van de veertiende eeuw vervangen door een ander, nu aan de oostkant van de stad. Dit werd, na een periode van verwaarlozing, grotendeels afgebroken in 1735. Het laatst overgebleven deel werd in 1812 gesloopt.
3. Deskundigen zijn het erover eens dat de "-heem"namen in West-Europa gevormd werden vanaf de vijfde tot de tiende eeuw (Blok, 1979, p. 128). Hiervan uitgaande mogen we de naam Redichem beschouwen als vroegmiddeleeuws. De oudste zekere vermelding dateert overigens pas uit 1226 (Sloet, p. 493). Over oudere vermeldingen bestaat onenigheid. "Radincheim" in 1031 (Muller, p. 190) duidt volgens Moerman (p. 91) op Redichem, volgens Gysseling (p. 835) echter op Renkum (bij Wageningen). "Ratincheim" in 1053 (Sloet, p. 1680), door Moerman geïdentificeerd als Redichem, is echter zeker Renkum (Tersteeg, p. 18)

L I T E R A T U U R

- Aa, A.J. van der, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden. 13 delen, Gorinchem 1839-1851.
- Blok, D.P., De Franken in Nederland. 3e druk, Haarlem, 1979.
- Gottschalk, M.K.E., Historisch-Geografische ontwikkelingen in en om Soest. Jaarboek Oud-Utrecht, 1970, pp. 103-132.
- Gysseling, M., Toponymische woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226). 2 delen, 1960.
- Moerman, H.J., Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht. Brussel, 1956.
- Muller Fz., S., Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301. Deel I, Utrecht, 1920.
- Sloet, L.A.J.W., Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen. 3 delen, 's-Gravenhage, 1872-1876.
- Tersteeg, J., Enkele hoofdstukken uit de geschiedenis van het oude kerspel Renkum. Gelre, LXVII (1974), pp. 1-25.
- Den Uyl, R.G. den, Dorpen in het rivierkleigebied. Bulletin Kon. Ned. Oudheidkundige Bond, 1975, pp. 97-114.

Dit artikel werd met goedkeuring van auteur en redactie overgenomen uit Gelders Oudheidkundig Contactbericht, no. 90 - 1981/III, pp. 5 - 8. De auteur is historisch geograaf werkzaam bij de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen. Een tweede artikel van zijn hand verschijnt in het volgende nummer van de "Voet-noten".

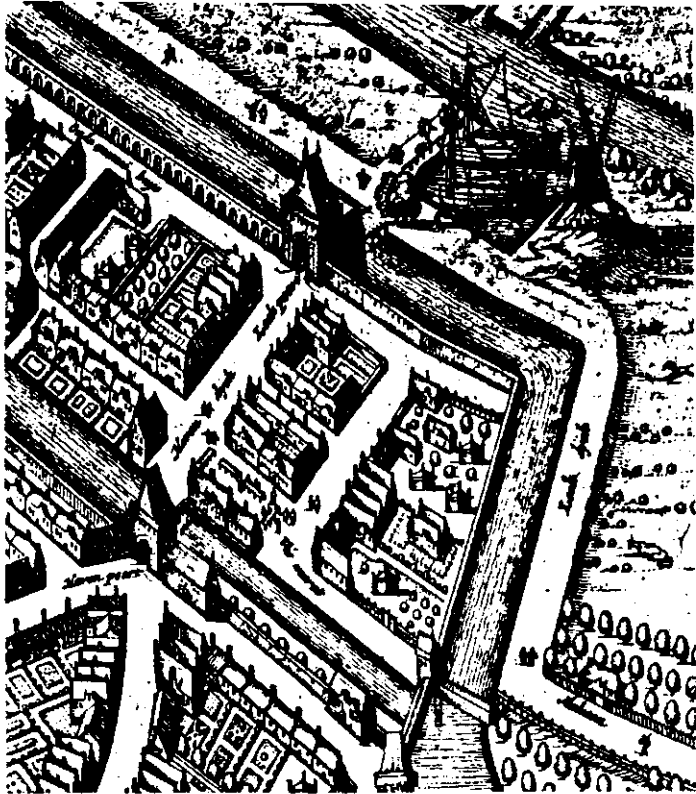
In 1987 bestond de oude vishal tweehonderd jaar. Dit feit werd vorig jaar augustus gevierd met een culturele manifestatie, die door naar schatting 3000 mensen werd bezocht. Muziek, klassiek en modern, cabaret, clowns, beeldende kunst, allerlei aspecten van het culturele leven in Culemborg werden gepresenteerd.

En dat alles rond een klein gebouwtje dat in 1787 werd opgericht, in een tijd dat in de Republiek der Verenigde Nederlanden de strijd heerste tussen patriotten en oranjeklanten. In dat jaar vond ook de aanhouding plaats van Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van stadhouder Willem V, te Goejanverwellesluis.

Een roerige tijd

Dat het in dat jaar ook te Culemborg onrustig was blijkt als men in het oud archief het Publicatieboek van het jaar 1787 inziet. Daarin staat vermeld: "de Magistraat der Stad Culemborg met veel indignatie ontwaar geworden zijnde dat dezer dagen moetwillige personen zig zoverre te buiten gegaan zijn, dat dezelve zig niet ontzien hebben om verscheide stadspompen te beschadigen". De Justitie lag er veel aan dat "dergelijke opzettelijke baldadigheden" werden tegen gegaan. We lezen dan ook verder: "Wijders doen haar Edelachtbare aan elk en een ygelijk serieuselijk waarschouwen zig te onthouden van baldadigheden te pleegen aan het opbouwen van de nieuwe vischmarkt en 't goyen met steenen, op poene van 10 stadsponden, zullende de ouders voor haar kinderen responsabel zijn; en worden de gerechtsbodens en dienaars der Justitie gelast scherp regard op dusdanige moetwilligheden te geeven. Actum op den Stadhuyze te Culemborg 26 maart 1787"

Zoals men ziet: de tijden zijn veranderd, niet de mensen. De bouw van de vishal kostte f 1470,-. Dit bedrag is exact bekend, want in de stadsrekening kan men terugvinden dat deze aannemingspenningen aan de heer Willem van Heumen zijn betaald voor het maken van een nieuwe vismarkt. Een hoge prijs indien men bedenkt dat in diezelfde tijd bijv. een groot huis aan de oostzijde van de Markt f 1200,- kostte en een eenvoudig huisje aan de noordzijde van de Havendijk f 174,-.

Op dit fragment van de kaart een beeld van de vismarkt rond 1650 binnen het Havenkwartier met Havenpoort, Lekpoort en de Kolk, het haventje aan de Kleine Lek.

De vishal

De oude vishal is een laag gebouw aan een rechthoekig plein, gelegen aan de Havendijk. Het langwerpige bakstenen gebouw wordt aan de voorzijde door vier hardstenen geblokte pilasters in drieën gedeeld. De twee uiterste ruimten waren voor de visbanken bestemd en werden met een hek afgesloten. In het midden bevindt zich de ingang met daarvoor een portiek, rustend op twee hardstenen Toskaanse zuilen die een houten kroonlijst met doorbroken fronton dragen. Op de hoeken boven de zuilen en pilasters friezen in Dorische stijl. Het lage schilddak is gedekt met ruitvormige leien. In een instructie van het stadsbestuur uit 1786 staat vermeld: "dat zij hebben goedgevonden dat diegene die salm ter markt brengen zullen genieten vier stuivers van een salm, en nog twee stuivers van yder salm daarboven. Mitsgaders van riviervis die levende wordt aangebragt een stuiver per gulden, edog alles bij provisie en tot kennelijk wederzeggen".

In de stadsrekening van 1787 leest men dat de afslag van de vis gedurende het eerste halfjaar werd gepacht door Cornelis van den Heuvel, en het tweede halfjaar door Pieter Labee. Zij betaalden ieder zes gulden per halfjaar.

De visgrommer

Ook vond ik in het oud archief een instructie uit het jaar 1799 voor de vischgrommer, die ik u niet wil onthouden. Grommen is schoonmaken, het verwijderen van de ingewanden van de vis. De instructie volgt.

"Instructie waarna de vischgrommer zig zal hebben te reguleren.

art. 1

In den eersten zal hij grommer nauwkeurig toezien dat geene stinkende nog bedorven visch ter markt gebracht nog bij afslag verkogt word op poene van telkend te verbeuren drie guldens ten behoeve van de armen.

art. 2

Ook zal hij grommer niet vermogen 't zij voor zig zelfs, 't zij voor een ander eenig visch op den afslag te mijnen. Meede op verbeurte telkend van drie guldens ten behoeve van also vooren.

art. 3

Meede zal hij grommer zorge dragen dat zo ras het uur geslagen is, tegens hetwelk men den afslag heeft doen uitroepen, den pagter aanstonds de visch verkoopt en ook dat den zelve niet eerder met de afslag begint.

art. 4

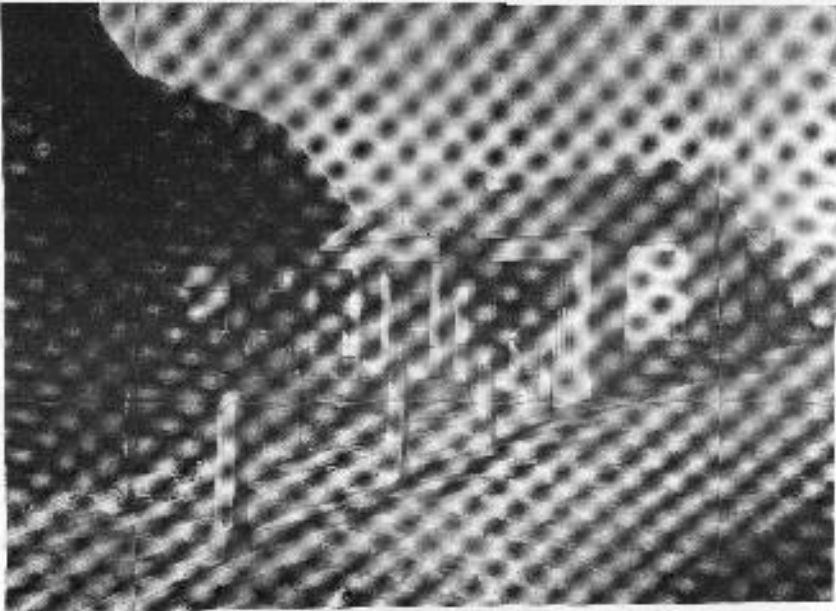
De grommer van de visch zal genieten van den verkooper voor een salm die op de afslag word gebracht twee stuivers. Van twee salmen door een en dezelve persoon twee stuivers. En zo vervolgens van yder salm door dezelve persoon gebracht eene stuiver meer.

art. 5

Den grommer zal van yder elft die op de afslag ter markt word gebracht, wanneer er tegelijk salm is, genieten twee penningen.

art. 6

Zo de elft alleen verkogt word zonder salm, zal den grommer, veel of weinig zijnde, genieten twee stuivers.

De vishal rond 1890. Achter de vishal zien we nog de oorspronkelijke bebouwing voor de komst van fabrieken in deze buurt.

art. 7

De grommer zal yder verkoopen, 't zij hij veel of weinig zeevisch, die den afslag subject is, aanbrengt, genieten 't zij tarbot zes stuivers.

art. 8

Den grommer zal ook van de verkoopers van yder kar die met both, schollen, tarbot, steybot, rog, tongen, schanen, spiering, bokking en zelfs schelvis ter markt word gebragt, schoon van den afslag bevrijd, genieten zes stuivers van yder kar. Voor welk loon hij gehouden zal zijn de eigenaars der karren in het verkoopen, van hunne aankomst des morgens af tot des middags ten twaalf uren toe, te adsisteren.

art. 9

Ingevalle meer dan eene kar met zodanige visch die den afslag niet subject is, word ter markt gebragt, zal hij grommer bij yder kar zodanige adsistentie moeten bezorgen tegens genot van zes stuivers per kar van yder verkooper.

art. 10

Wijders reserveert de municipaliteit aan zig om deeze (instructie) ten alle tijden te vermeerderen, verminderen, corrigeeren en veranderen naar bevind van zaaken. Aldus gearresteerd op den Stadhuyze te Culemborg 2 december 1799.

Op deze instructie heeft Christiaan Turk op 2 december 1799 als visgrommer de eed afgelegd "voor de municipaliteit op den Stadhuyze". Zoals u ziet is regelgeving en zelfs gedetailleerde regelgeving ook niets van onze tijd alleen.

De oude vismarkt en de vishal.

Om na te gaan waarom de vishal op dit plekje gebouwd is, gaan we een stuk verder terug in de historie, want het huidige plekje is al erg oud. In de boeken die de geschiedenis van Culemborg beschrijven, kan men al vroeg iets vinden over de plek waar de vis bij afslag verkocht werd. "De Havendijk is door Johan de Agsten, Heer van Culemborg, aangelegd tot gerijf en wooninge der schippers en door Gerard zijn broeder, den negenden heer, voltrokken. Dit is geschied in het midden en op het laatst der veertiende Eeuwe" (Voet van Oudheusden).

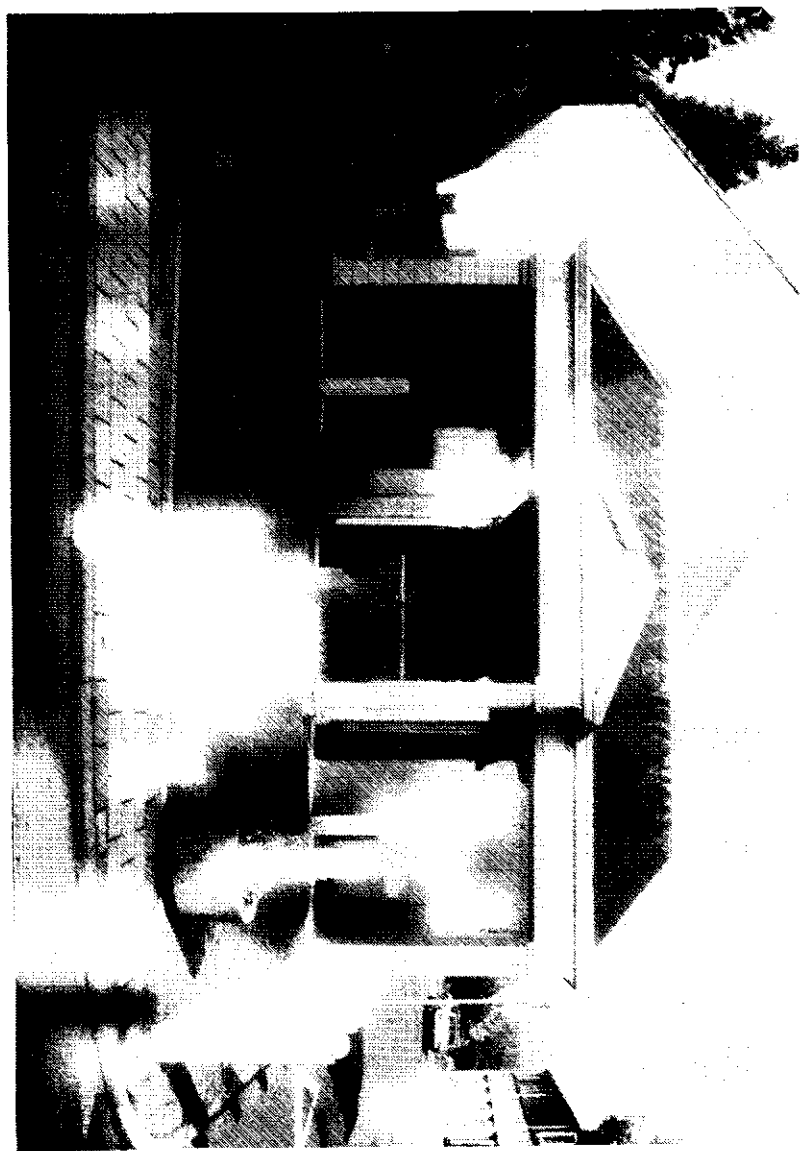
In 1360 werd het Schipperskwartier rond de Havendijk omgracht en bouwde men een nieuwe Lekpoort.

In 1518 is op bevel van heer Anthonis en vrouwe Elisabeth een nieuwe haven aangelegd en bedijkt ten noorden van de stad. "De Havendijk is omringt met aerde wallen, en aan de buytenzijde met een steene muer bekleed, insgelijks met verscheide toorens en wagthuizen versterkt". Aldus weer Voet van Oudheusden. In het Schipperskwartier waren in die tijd de volgende straten gelegen: de Lekstraat of Havendijk, de Langen Havendijk, de Vischmarkt en nog een achterstraat.

In 1519 werd de vismarkt verplaatst van de plaats waar men nu het stadhuis aantreft naar de huidige plek. Vermoedelijk achtten vrouwe Elisabeth en haar gemaal de vismarkt in de oude situatie minder op zijn plaats. Wellicht vanwege de geur? Of vanwege de in 1518 aangelegde nieuwe haven of mogelijke gedachten aan de toekomstige bouw van het nieuwe stadhuis? Hoe het ook zij, in 1519 werd de vismarkt verplaatst naar de Havendijk. De plek werd bestraat en van nieuwe, flinke visbanken voorzien. Volgens de stadsrekening van 1519 was hij groot 10 roeden en twintig vierkante voeten.

De stadsomroeper

Op 6 juli 1578 kondigde graaf Floris een ordonnantie af, waarbij het ten strengste verboden werd vis door Culemborg te transporteren, indien deze niet minstens een uur op de

De vishal na de restauratie. In de warmere tijden van het jaar heeft Marianne Budde er haar winkeltje.

visbanken te koop was aangeboden. De aanwezigheid van vis moest door de stadsomroeper met bekkenslagen aan de burgers bekend worden gemaakt. Een gebruik dat tot in deze eeuw heeft standgehouden

Dat de stadsomroeper verplicht was zich aan vele voorschriften te houden blijkt uit een instructie uit 1748 (archief van de graven van Culemborg no. 2346). Men kan daarin lezen "waarna Leendert Deenik als deser stads omroeper sig zal hebben te reguleren". "Zal hij zo haast van de Heeren van de Magistraat of ijmand van haar Edelachtbare ontboden en gelast om iets om te roepen de stad of het gemeene land aangaande, sig daartoe aanstonds willig en bereijdt toonen omme die orders zonder salaris te obedieren (gehoorzamen). Zal bij aankomst van visch die alhier te koop wordt gebracht, aanstonds omroepen wat soorten het zijn en wanneer deselve afgeslagen en verkogt zullen worden. Zal die omroeping zelfs moeten doen door de geheele stad zonder eenige straten over te slaan, ofte ymand anders daartoe te employeren.... Aldus gedaan ende gearresteert bij den magistraat den 19 Februari 1748".

Dat de stadsomroeper in het begin van deze eeuw nog naar deze instructie handelde, zullen sommige Kullenburgers zich nog wel herinneren.

In die tijd werd de vis verkocht door de Heer A. Merkx, die deurwaarder was van de plaatselijke belastingen en tevens keurmeester en afslager van de vis. Hij volgde in deze functie zijn vader op. Merkx werd geassisteerd door Manus van Empel. Zij beiden zorgden er voor dat ook vaak aan minder draagkrachtigen een maaltje vis werd meegegeven.

Het is logisch dat door het veelvuldig gebruik van het gebouw een goede onderhoudsbeurt op zijn tijd wel nodig was. In de Culemborgse Courant van 27 juni 1909 is in de rubriek "Onze Buurt" het volgende te lezen. Bij de behandeling van de begroting van 1909 werd in november 1908 besloten bij acclamatie om een som van f 325,- uit te trekken voor restauratie van de Oude Vishal. Het rapport van de commissie van onderzoek vermeldt: "De restauratie heeft thans plaats gehad en het oude gebouwtje is als een Phoenix uit haar as herrezen. Bij schoonmaakwerkzaamheden tijdens de restauratie werd in de voet van een zuil de naam D.N. Hoytema ontdekt. Nader onderzoek leerde dat Dominicus Namna van Hoytema in 1745 Schout en Richter der stad en graafschap van Culemborg was". Waarschijnlijk is onder zijn ambtsvervulling de Oude Vishal gebouwd. Deze Van Hoytema stierf namelijk in 1796.

Van het vroegere Schipperskwartier is jammer genoeg veel verdwenen of veranderd. De vishal is eigenlijk nog het enige authentieke bewijs van de vroegere levendige handel. Blij zijn wij daarom met de laatste restauratie van het jaar 1978. Die heeft het mogelijk gemaakt dit kleine monument weer te laten fungeren als een ontmoetingsplaats van de Culemborgers.

A G E N D A

"WIE WAREN DE 18E EEUWSE BESTUURDERS VAN VIANEN ?"

Een lezing over de 18e eeuwse regenten van onze zuster-vrijstad Vianen lijkt ons zeker de moeite waard. Wat waren deze bestuurders voor mensen ? Renteniërs of mensen met een beroep ? Waren zij rijk ? Met wie trouwden ze ? Verschilden zij van hun Culemborgse collega's ? Zomaar een paar vragen over de bovenlaag van de 18e eeuwse maatschappij.

Na de jaarvergadering biedt drs. L.G. Krijnen ons een verrassend kijkje in het privé-domein van Vianens raden en magistraten. Graag hiervoor uw belangstelling.

60 JAAR OUDHEIDKAMER EN MUSEUM HET ELISABETH WEESHUIS.

Dit jaar viert het museum zijn zestigjarig bestaan. Van de geplande activiteiten kunt u er alvast twee in uw agenda noteren. Over de overige wordt u later geïnformeerd.

Op maandag 18 april wordt 's avonds in het Weeshuis de jubileumavond gehouden. Burgemeester Jager zal de avond openen. Als sprekers zijn aangezocht conservator P.W. Schipper en de directeur van het Gelders Oudheidkundig Contact dhr. J. Trijsburg.

De avond wordt omlijst door een kleine expositie en de muziek van het salonorkest "Divertimento" o.l.v. Jules Benedictus.

Ook in het kader van de jubileumactiviteiten wordt op zondag 5 juni een excursie georganiseerd naar het Belgische Hoogstraten en Lier. In Hoogstraten vindt dan de Heilige Bloedprocessie plaats. In Lier zal een stadsbezoeking worden gehouden. In de kerk aldaar vindt men afbeeldingen van vrouwe Elisabeth en andere Culemborgse heren.

1987 is voor het genootschap "Voet van Oudheusden" een bijzonder jaar geweest. Op woensdag 14 oktober, onze oprichtingsdatum in 1937, werd ons 50-jarig bestaan herdacht. Dank zij de welwillendheid van het college van B. en W. mochten wij ons jubileum in het stadhuis vieren. Aan deze avond zijn de nodige bestuursvergaderingen vooraf gegaan teneinde alles te organiseren.

De avond zelf is grandioos verlopen. 125 Personen waaronder behalve de leden van "Voet" en de "Vrienden", ook bestuursleden van zusterverenigingen, het Gelders Oudheidkundig Contact en andere genodigden, gaven gehoor aan onze invitatie, gedrukt op geschept papier, ons geschonken door de firma Verschoor.

Om 19.30 uur werd een ieder ontvangen met een kop koffie in de Raadskelder. Goed 20.00 uur opende de voorzitter, de heer J.H. Ekering, de avond in de Burgerzaal. Hierop volgde spraken mr. P.J.W. Beltjes, een van de oprichters en vele jaren voorzitter en bestuurslid van ons genootschap, en prof. dr. O.J. de Jong. Zij belichtten enkele bijzondere aspecten van de oprichting en activiteiten van "Voet". Precies op tijd kon de voorzitter de bijeenkomst sluiten, waarna er om half tien gelegenheid bestond tot een gezellig samenzijn in de Raadskelder onder het genot van een glas wijn en een grote keus hollandse en buitenlandse kaassoorten, ons aangeboden door het gemeentebestuur.

Door een jubileumcommissie, bestaande uit de heren Budde, Jakobs en Willemse, waren gelden ingezameld. Zij boden "Voet" een geluidsinstallatie aan, een onontbeerlijk attribuut bij onze lezingen. Er kunnen van de lezingen nu ook geluidsopnamen worden gemaakt, wat voor oudere leden een uitkomst kan zijn.

Niet alleen de jubileumviering maakte 1987 tot een bijzonder jaar. De gelegenheid werd aangegrepen om voor het eerst met een eigen verenigingsblad uit te komen. Een eerste exemplaar van de "Culemborgse 'Voet'-noten" werd na de jubileumvergadering aan de aanwezigen uitgereikt.

Ons bestuurslid B. Blommers voert de redactie over het blad. De toepasselijke naam was een idee van de heer A. Alink. Dank zij het zuinige beleid van mevrouw C. van Dijk, was het financieel mogelijk dit blad te laten verschijnen. Het is de bedoeling dat de leden van "Voet" tweemaal per jaar de "Voet-noten" krijgen. Hiervoor was wel een contributieverhoging nodig van f. 5,- naar f. 10,-, die op 1 januari 1988 ingaat. Op de jaarvergadering van 28 april 1987 werd dit besluit door de leden unaniem goedgekeurd.

De jubileumviering was verder aanleiding om als genootschap flink aan de weg te timmeren. Een informatiefolder verscheen en de publiciteit werd gezocht. Samen met het verschijnen van ons ledenblad leidde dit tot een forse ledenwinst. "Voet" begon in 1987 met een ledental van 135. Het verenigingsjaar werd afgesloten met 190 leden. Een winst van ruim 50 nieuwe leden.

Voor het begin van de jubileumavond was er een gezellig samenzijn in de stadhuiskeider.

Woensdag 21 oktober werden de bestuursleden van "Voet" in het museum ontvangen door het bestuur van de "Vrienden". Dit alles onder het genot van een drankje en een hapje en naar aanleiding van ons vijftigjarig bestaan. Bij deze gelegenheid werd ons door de "Vrienden" een doos postpapier aangeboden met het eigen vignet erop gedrukt.

Volgens rooster traden dit jaar af de voorzitter, de heer Ekering, die zich herkiesbaar stelde en de heer J.H. van der Veen, die te kennen had gegeven te willen stoppen. In zijn plaats vond het bestuur mevrouw M. Bude bereid in ons bestuur plaats te nemen. Zij zal het secretariaat op zich nemen. De vergadering ging daarmee akkoord. Er waren geen tegen-kandidaten.

Naast de jubileumaktiviteiten organiseerde "Voet" dit jaar 4 lezingen en een excursie.

Op 17 februari organiseerden de "Vrienden en "Voet" een boerenkoolavond. Na afloop werd in samenwerking met de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, afdeling 15 een lezing gehouden door de heer H. Blom. Hij sprak over de restauratie van aardewerk.

De heer F.A.H. van den Hombergh verzorgde na de jaarvergadering op 28 april een goedbezochte lezing over pater Brugman en zijn invloed op de plaatselijke geschiedenis.

Na de jaarvergadering van de "Vrienden van het Museum Elisabeth Weeshuis" op 14 mei werd een lezing met diapresentatie gehouden over "Herstel van historische gebouwen in Culemborg". Dit gebeurde door de heren Boogert en Volders van het gelijknamige architectenbureau.

De laatste lezing van het seizoen werd gehouden op 17 november door de heer A.M. Schrijver. Hij hield een boeiende voordracht over "Vier en een halve eeuw Elisabeth Weeshuis".

Deze lezing werd voorafgegaan door een ledenvergadering in verband met een wijziging der statuten. Dit om het mogelijk te maken dat "Voet" in de toekomst gelden kan ontvangen. De statutenwijziging was nodig met het oog op bepalingen in de successiewet.

Voorzitter van de "Vrienden" Heleen Dresselhuijs overhandigt voorzitter Ekering het briefpapier voor "Voet".

Daar er geen tweederde deel van het aantal stemgerechtigde leden aanwezig was, was een tweede ledenvergadering noodzakelijk om de wijziging te bekrachtigen. Dit gebeurde tijdens de excursie naar Zaltbommel op 12 december.

Door alert optreden van het museumbestuur was het mogelijk een deel van de unieke tentoonstelling over het bekende bouwmeestersgeslacht Keldermans naar Culemborg te halen. Op 20 november vond de opening hiervan plaats.

Ter afsluiting van het seizoen vond op zaterdag 12 december een excursie naar Zaltbommel plaats. Vijfentwintig mensen namen hieraan deel. 's Morgens werd de pas gerestaureerde St. Maartenskerk bezichtigd. Deze protestantse kerk heeft vele mooie versieringen. Na de stadswandeling en een lunchpauze in café-restaurant "De Verdraagzaamheid" aan de Waal werd even vergaderd over de statuten. Daarna werd koers gezet naar het Maarten van Rossum-huis, waar veel te zien was en waar de "Voet"-leden vakkundig door een vrouwelijke gids werden rondgeleid.

Aankoop door de gemeente

Hoewel al in 1980 geruchten de ronde deden dat de gemeente Culemborg het kasteelterrein wilde aankopen, verwierf zij dit pas in 1982.

Al eerder was de kasteeltuin ter sprake gekomen. Dat gebeurde tijdens de inspraakronden van het structuurplan "beschermd stadsgezicht". Een van de varianten in het daarbij besproken verkeerscirculatieplan gaf nl. een weg door de kasteeltuin aan, die een verbinding zou moeten vormen tussen de Lekdijk en de Dreven. Op zich een aardig idee om de binnenstad te ontlasten van onder andere het verkeer van en naar de Veerpont. Echter men was voorbij gegaan aan het feit dat de kasteeltuin als archeologisch monument te boek stond. Als gevolg daarvan mochten er geen werkzaamheden plaatsvinden die de in de bodem liggende fundamenten zouden kunnen beschadigen. Ook mochten ze niet onbereikbaar worden voor onderzoek. Gelukkig is deze weg uiteindelijk niet doorgegaan. De kasteeltuin is nu ook onderdeel van het beschermd stadsgezicht. Een goede zaak !

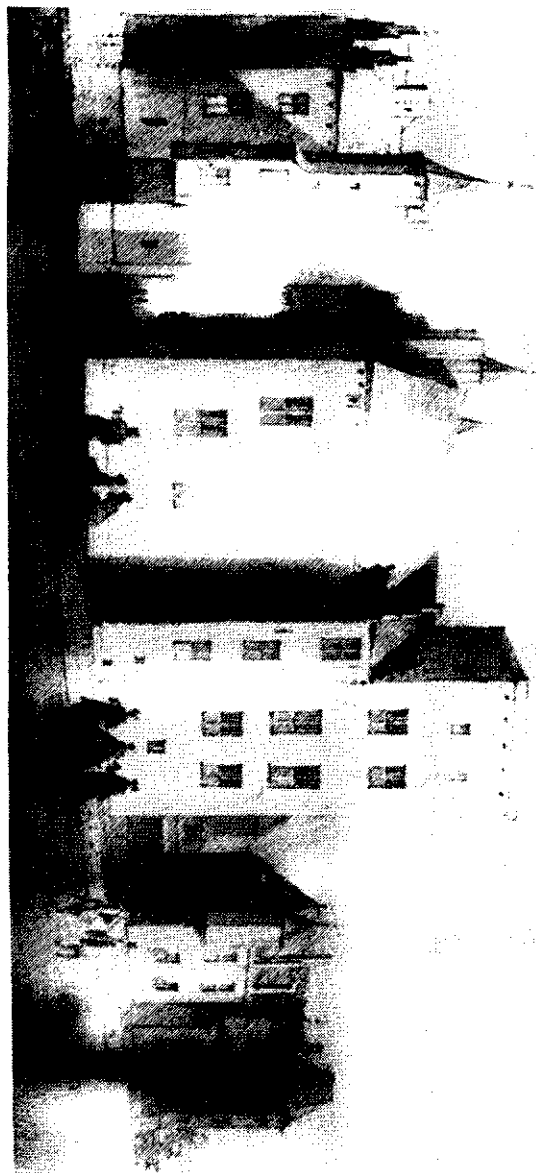
Een historisch wandelpark

De gemeente wilde van de tuin een wandelpark maken. Maar de tuin had natuurlijk ook een historische waarde. Er was bijv. niet aan gedacht om de fundamenten van het voormalige kasteel bloot te leggen. Die suggestie werd door Alink naar voren gebracht. Daarop werd contact gezocht met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Deze had wel enkele goede ideeën voor de inrichting. Daarvoor was het echter wel nodig de juiste plaats van de funderingen te weten en deze was niet bekend. Opgraven moest duidelijkheid verschaffen. De initiatiefnemer was hiermee wel blij.

Het kasteelterrein was echter een archeologisch monument. Voor opgravingen moest een vergunning worden verstrekt door de minister van WVC. Al met al een complexe zaak. Op voorstel van Alink werd daarom besloten een stichting op te richten. Deze stichting zou de kasteeltuin gaan beheren en plannen maken om het terrein in te richten.

De stichting Kasteeltuin

Drie jaar na de aankoop, op 21 augustus 1985, werd de Stichting Kasteeltuin opgericht. In het bestuur namen drie gemeenteraadsleden zitting. De overige bestuursleden kwamen uit verschillende bij de kasteeltuin belang hebbende groeperingen zoals de Archeologische werkgemeenschap

Gezicht op het kasteel en het nederhof vanaf het Voorburg. Naar de tekening van C. Pronk uit 1728.

Nederland, de Natuur en Vogelwacht Culemborg alsmede de stichting Natuur en Milieu; verder het historisch genootschap Voet van Oudheusden en de Stichting Museum Vrouwe Elisabeth. Het hoofd van de gemeentelijke plantsoendienst werd toegevoegd als adviseur.

De stichting heeft tot doel het doen opgraven van de nog aanwezige fundamenten van het voormalige kasteel van Culemborg. Deze moeten vervolgens op verantwoorde wijze worden geconserveerd, een en ander in overleg met de ROB en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Eventuele vondsten zullen na beschrijving aan het museum het Elisabeth-weeshuis worden overgedragen teneinde deze tentoon te stellen

Bij de inrichting van de tuin en de opgravingen moet verder de bestaande flora zoveel mogelijk worden gespaard en in het geheel worden ingepast.

Aktiviteiten

De stichting is met goede moed begonnen om haar hoofddoelen te verwezenlijken. Allereerst werd een werkplan opgesteld. Daaraan is veel overleg vooraf gegaan. Besloten werd in fasen te werk te gaan. Begonnen wordt met de oostelijke helft van het kasteelterrein, de plaats van het nederhof. Het eigenlijke woongedeelte, het hof, ligt onder een dichte en waardevolle bosschage en is dus niet bereikbaar. Op den duur zullen hof en nederhof mogelijk weer door een tussengracht worden gescheiden.

De keuze voor het nederhof als eerste fase en de inrichtingsplannen - van de hand van Martin Bresser - werden belangrijk gestimuleerd door de herinrichting van de Markt. De daar liggende veldkei-betonplaten zouden na voltooiing van de werkzaamheden beschikbaar komen. Deze platen boden een goede mogelijkheid om daarmee op maaiveldhoogte de ligging en afmeting van de fundamenten aan te duiden. De gemeente wilde ze wel afstaan en de stichting had er wel een goede bestemming voor. Ook de provinciale archeoloog kon met deze plannen instemmen. De plaatsing van de platen zou wel op waarheid moeten berusten.

Voldoende plannen dus binnen het bestuur. Om ze tot uitvoer te kunnen brengen, was echter wel de eerder genoemde vergunning van WVC nodig. Eind 1986 werd daartoe een verzoek ingediend. In april 1987 kreeg de Stichting toe-

stemming van de minister. De vergunning werd verleend. De stichting kon nu werkelijk aan de gang.

Voor het plaatsen van de platen was het nodig de ligging van de fundamenten te traceren. Dit zou kunnen gebeuren met de zgn. geo-electrische meetmethode. Hierbij wordt door middel van het sturen van elektrische stroom de weerstand tussen twee punten in de grond bepaald. Hoe hoger de weerstand, hoe steviger de structuur van de bodem is. Dit duidt op mogelijke puin resten en funderingen.

Veel graafwerk

Ma de geo-electrische meting zou graven eigenlijk niet meer nodig moeten zijn. Echter, de resultaten waren niet erg duidelijk. Ook de plattegrond van omstreeks 1650 bleek niet eenduidig. Om duidelijkheid te krijgen over de juiste ligging moesten proefsleuven worden gegraven.

Dit vindt plaats onder het toezicht van een geautoriseerde medewerker ofwel een beroepsarcheoloog. Hiervoor werd door de stichting Adrie van Geffen aangetrokken. Sinds de zomer is er door de archeoloog en door de bestuursleden in hun vrije tijd druk gegraven. Gewerkt werd aan een diagonale sleuf over het nederhof. Dit om een idee te krijgen. Verder werd gegraven bij het poortgebouw. Vooral 15e eeuws aardewerk werd gevonden. Nu al komen echter ook nieuwe vragen boven drijven, terwijl oude nog niet beantwoord zijn. Doorgraven is daarom voorlopig voor de stichting het motto.

Als de belangrijkste vragen beantwoord zijn, kan op tekening de juiste plaats van de fundamenten worden vastgelegd. De sleuven worden dan weer dichtgegooid, want toestemming om de fundamenten blijvend bloot te leggen heeft de stichting niet. Doel is daarom door middel van de betonplaten op een verantwoorde wijze de ligging van de fundamenten aan te geven. Mogelijk zijn er dan echter wel nieuwe feiten over de bouwgeschiedenis van het kasteel boven de grond gekomen. In de regionale pers zult u er regelmatig over kunnen lezen.

Mochten er onder de lezers mensen zijn met voldoende interesse en bereidheid om het werk van de stichting verder te willen helpen, hetzij met de spa, hetzij in het archief, dan kunnen zij contact opnemen met schrijver dezes (adres: Thijsselaan 72 te Culemborg (tel. 15686)).

Op dinsdag 17 november hield dhr. A.M. Schrijver voor ons genootschap een lezing over de geschiedenis van het Elisabeth Weeshuis. Onderstaand artikel is hiervan een licht bekorte weergave.

Positieve gedachten

In het jaar 1555 stond in Culemborg een oud kasteel van om en bij de 300 jaar. Het zal verre van comfortabel geweest zijn, niet bepaald geschikt om er oud in te worden. Toch woonde daar toen een oude dame, Vrouwe Elisabeth, de laatste van het geslacht Culemborg, dat al honderden jaren stad en omgeving had bestuurd. Ze was toen ruim 80 jaar.

Het werd mei. En ik stel me zo voor, dat ze in haar sombere kasteel zittend, door de hoge vensters de zon zag schijnen, de merels hoorde fluiten. En zoals een echte geboren en getogen Betuwse, kon ze het toen binnen niet meer houden en moest ze naar buiten.

Gesteund door een dienstmaagd is ze toen over de brug gegaan naar het Voorburg, heeft ze gewandeld door haar tuin 's Heerenhof en toen, moe geworden, is ze gaan zitten op een naar buiten gedragen zetel, kijkend over de Volenkampen, waar haar jonge veulens met elkaar dartelden in de voorjaarszon. Ze zal wel hebben zitten genieten, zoals we dat allemaal kunnen, in de lente, van ons mooie land tussen de brede rivieren.

Ik denk, dat ze toen gedacht heeft aan vroeger, aan haar kindertijd, haar jonge meisjestijd, haar huwelijken. Ze heeft geleefd in de glorie van het Oostenrijkse hof in Brussel. Haar vader was daar een zeer belangrijk man, haar moeder van een voorname Franse familie. Haar eerste man was een neef van de koning, haar tweede was een stadhouder van keizer Karel V. Ze heeft ze allemaal overleefd. Als je in die tijd tachtig was, dan had je haast geen familie meer, geen broers of zusters. Zelfs het volgende geslacht was al heengegaan.

Dhr. Schrijver tijdens zijn lezing op 17 november j.l.

Aan de "regte Armen"

Ondanks de vreugde, die de bloeiende Betuwe haar geschonken heeft, zal ze een gevoel van eenzaamheid hebben gehad. Dat is voor oude mensen normaal, ze worden eenzaam, vooral als je gezegend bent met hoge ouderdom. En zij was voor die tijd stökoud.

De meeste mensen beklagen zich over die eenzaamheid en gaan negatief denken. Elisabeth deed dat duidelijk niet. Zij heeft positieve gedachten gehad, want in diezelfde maand mei heeft ze gesprekken gehad met de notaris en een viertal executeurs-testamentair, waaronder Melchior van Culemborg en de deken van de Barbarakerk Mr. Johan van Schoonhoven. In die maand, terwijl de wereld vol was met nieuw leven, sprak ze over haar testament.

Hoe kon ze ? Alleen maar, doordat ze haar eenzaamheid op een positieve manier omzette in zorg voor anderen die eenzaam zouden kunnen zijn. Wie waren die eenzamen in haar tijd ? Dat waren oudere mensen en weeskinderen.

Bij testament liet zij daarom haar bezittingen na aan de "regte armen" van Culemborg en Hoogstraten. "Het heeft de Edel Wel-geborene Vrouwe, Vrouwe Elisabeth van Culemborg, gelieft, als ene goede Christen-Vrouwe, te dispooneeren van hare tydelyke goederen", zo wordt ons gemeld. Op 25 mei tekende ze dit testament, een half jaar voor haar dood op 9 december 1555. Zittend in haar stoel overleed ze, de Vrouwe, waaraan Culemborg zoveel te danken had en heeft.

Het Elisabeth-Weeshuis

Uit haar nalatenschap wordt het Elisabeth-weeshuis gesticht. Als het Weeshuis in 1560 de eerste wezen opneemt, is alleen de jongste van de vier executeurs-testamentair, Melchior van Culemborg, nog in leven. De Fundatie-brief, een uitvoerig geschrift, waarin alles omtrent het leven in het huis, alsmede het bestuur, geregeld is, ademt duidelijk de gedachten en de zorg van de hoge Vrouwe. Alle eeuwen door hebben de betrokkenen die fundatie zeer zwaar laten wegen, wanneer omstandigheden van buitenaf dwongen tot verandering.

Vierentwintig jongens en evenveel meisjes mochten worden opgenomen, tesamen met 12 "devote maegden of weduwen". Een van deze vrouwen zou gekozen worden als "meesterse". Tevens zouden enkele priesters in het huis verblijven. Een

De poort van het Elisabeth Weeshuis. De prent is uit 1860. Het weeshuis bestond toen 300 jaar.

vleugel, de westelijke, was voor de meisjes en de vrouwen, de andere voor de jongens en de priesters.

De kinderen werden opgenomen op 5-jarige leeftijd en ze verlieten het huis als ze 16 jaar waren. Vaak vroegen ze echter om nog een of twee jaren te mogen blijven. Dat werd hen dan altijd toegestaan.

De fundatie regelde uitvoerig de zorg voor de wezen. We vinden er bijv. bepalingen in omtrent het eten, de reinheid en de opvoeding. Het bestuur van het weeshuis bestond uit vier protectoren, waarvan de graaf of zijn plaatsvervanger, de drost, er een was. Een rentmeester had de zorg voor de financiën. Op de naamdag van Vrouwe Elisabeth, 19 november, werd zijn rekening "gehoord".

Ook voor de nodige provisie in het weeshuis moest worden gezorgd: "Brood-Koorn, Vleesch, Boter, Kaase, gedroogde Vis, Haring, Hout, Turf, Linnewaat en WollenLaken."

De Meesterse diende toe te zien op - of laten helpen bij - het opmaken van de bedden, het kammen van de hoofden, "het wassen van de voeten by wylen ten twee ofte drie Maanden eens" en verder moest zij toezicht houden op het gedrag van de 'maagden'.

Regels

In het winterhalfjaar stonden de kinderen om zes uur op, in de zomer om vijf uur. Ze gingen dan "ter misse" in de kapel, waar ze o.a. mochten bidden voor "de ziele van hunlieder fondatrice".

Na de mis gingen de kinderen naar de reventer (eetzaal), waar brood, boter, melk of, "voor wie 't begeert, eenen dronk biers" genuttigd werd. Daarna ging men ter schole in het eigen huis.

Om elf uur luidde het klokje voor het eten, nadat de handen waren gewassen. Na deze maaltijd volgden weer lessen tot drie uur. Dan, al naar de leeftijd, was het spelen of werken tot aan de avondmaaltijd.

Om zeven uur ('s zomers acht uur) gingen de kinderen naar bed, maar niet, dan nadat ze zich eerst lekker gewarmd hadden bij de vuren. Per drie bedsteden hoorde een pispot. In elke slaapzaal (een dormiter) twee "lanteernen". De meesterse en een priester moesten vooral in de winter "ommegaan om te zien of ze wel gedekt zijn".

Ook voor de vrije dagen waren er regels. "Alle Sonnedagen en Preek-dagen van den Jaare zullen de Knegtken met de Priester twee aan twee, ende de Meyskens met haare

Schoolmeesterse in gelijke ordre gaan naar de St. Barbara Kerk, (en) ten seven uren 's morgens 't sermoen gaan horen..."

Dat de hygiëne niet uit het oog werd verloren, vertelt ons tot slot de volgende bepaling: "Item zal men alle de Weeskinderen op beyde Dormiters vermaninge doen, zo wanneer zy opstaan uyt den Bedde, dat zy als dan de Vlooyen ende alle quade Gewormte zoeken, vangen en doden."

De naamdag van Vrouwe Elisabeth was voor de weeskinderen een bijzondere aangelegenheid. Deze werd elk jaar op 19 november gevierd. De kinderen toonden dan hun schriften aan de Protectoren, demonstreerden hun leeskunst en samen zongen ze. Ieder kind kreeg iets in zijn spaarpot. Soms kregen de weesvader en -moeder ook wat. Maar enkele kinderen kregen ook weleens een standje.

In vogelvlucht door de eeuwen

Slechts 18 jaar is het weeshuis een Rooms-katholiek gesticht geweest, want in 1578 werd graaf Floris protestant, dus ook het Elisabeth Weeshuis.

In de eeuwen daarna ging het leven in het Weeshuis zonder veel problemen voort. Daarin kwam alleen verandering, als de grote politiek zich tot in Culemborg manifesteerde. In het jaar 1672 bijvoorbeeld kwamen de Franse troepen. Ruim twee jaar hebben ze onze stad veel last bezorgd. Ruimten van het Weeshuis werden gevorderd om zieken in onder te brengen. Dat gaf de kinderen veel overlast: de stank was soms ondraaglijk. Ook de tweede Franse Tijd van 1795 tot 1813 heeft het weeshuis heel wat overlast bezorgd.

De Protectoren vergaderden iedere maand. Gesproken werd over alles, wat in het huis belangrijk was. Meestal waren dat geen spectaculaire zaken. Voor mensen van nu zijn die onderwerpen echter vaak nog wel leuk of interessant.

Zo was er in 1817 een nieuwe rentmeester nodig. Gedeputeerde Staten van Gelderland hadden een brief gestuurd met een aanbeveling voor ene Jan van Kerkwijk. De Protectoren, gesteld op hun eigen zelfstandigheid, schreven echter ijskoud terug, dat deze heer best wel geschikt zou kunnen zijn voor Kamerbewaarder of Beurtschipper, maar niet als rentmeester.

Ben andere personeelszaak meldt de vergadering van 4 mei 1818. Weesmoeder Lutten kwam de Protectoren vertellen dat haar hulp, Wouterje Rappart, al sedert 1806 niet meer kon

werken. Zelf werd ze echter ook ouder. Daarom stelde ze voor Barbara Elias, die vroeger in het Weeshuis had gewerkt en op dat moment als dienstmeid in Rotterdam werkte, als hulp te benoemen voor f 50,- per jaar. Deze Barbara zou bovendien een goede opvolgster zijn als weesmoeder. De Protectoren vonden dat een goed voorstel en aldus werd besloten.

Een geval met de kinderen is het verzoek van Trijntje Koedam, die volgens de fundatie nog een jaar in het huis moest blijven. Zij verzocht nu al als dienstmeid te mogen gaan werken bij mevrouw de wed. Boey, waar ze een goede huur kan bekomen. Hierover werd gedelibereerd. Met het oog op het welzijn van het kind werd besloten dat ze per 1 mei mocht vertrekken met de gewone uitzet.

Dat Culemborg vroeger veel last had van hoogwater, moge blijken uit het volgende. In dezelfde vergadering meldt de rentmeester, dat van al het land, dat per jaar wordt verpacht, dat jaar maar één morgen was verhuurd. Al het andere land stond het hele jaar al onder water.

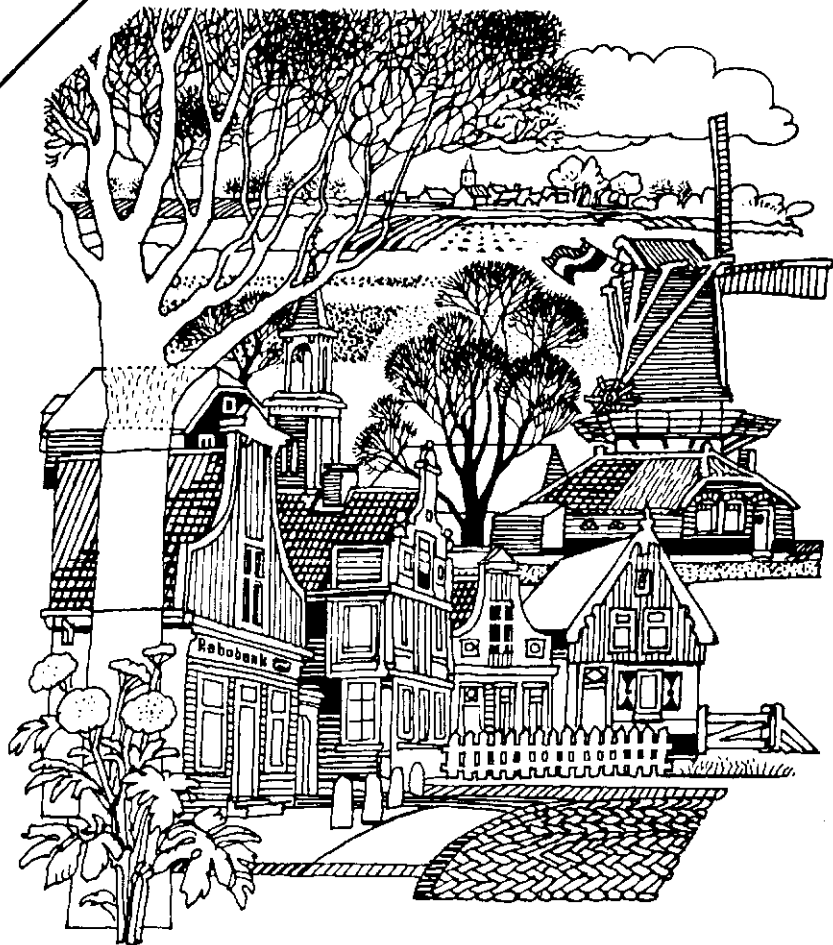
Ook ene Cornelis van Panwijk en een Coenraad Grootveld komen ter vergadering, omdat ze het griendhout, dat ze vorige winter hadden gekocht, door de hoge waterstand niet hebben kunnen hakken. Ze mogen echter het dan 4-jarige hout hakken, als ze een vierde van de prijs bij betalen. Met deze oplossing kunnen ze wel akkoord gaan.

Veranderingen in 1818: het Convenant

De gelijkstelling van godsdiensten in de Bataafse tijd had tot gevolg, dat de Rooms-Katholieken van onze stad zich gingen roeren. Zij schreven een brief naar de Directeur-Generaal van de Rooms-Katholieke Eredienst met de mededeling, kort en goed: "Wij willen ons gesticht terug, want het is van oorsprong een r.k. stichting met een r.k. stichteres".

Koning Willem I riep hierop een commissie van goede diensten in het leven, een zware commissie, bestaande uit twee leden van Gedeputeerde Staten, twee leden van Provinciale Staten, van beide één Protestant en één Katholiek, met de Griffier.

Deze commissie kwam naar Culemborg en vergaderde daar drie dagen met twee Protectoren van het Elisabeth Weeshuis, twee gecommiteerden van de Rooms-Katholieken, twee van de Hervormde Kerkeraad, twee van de Evangelisch Lutherse Kerkeraad en twee van de Oud-Katholieken. Dit gebeurde op 20, 21 en 22 januari 1818.

Hier en in de andere duizend
dorpen en steden van ons land
zijn in het verleden de
coöperaties ontstaan die we
nu kortweg de Rabobank noemen.
Daarom is de Rabobank van
oudsher overal diep geworteld.

BOERENSTRAAT 1
CHOPINPLEIN 27

Rabobank
staat dicht bij u

Het resultaat was een nieuwe overeenstemming, een Convenant. De gebruikte argumenten zijn de moeite waard. De heren hebben de Fundatie uitvoerig bestudeerd, zoekend naar de Geest daarvan en ontdekkend, dat die fundatie stoelde op godsvruchtige gevoelens. Ze hebben elkaar daarom gevonden als Christenen, als dienaren van dezelfde Meester, komend tot een Christelijke overeenstemming. Voor opname van wezen zou voortaan alleen de meerdere of mindere behoefte van de kinderen tellen.

Er zouden vier Protectoren zijn, waarvan twee belijders van de Protestantse godsdienst en twee belijders van een andere Christelijke godsdienst. Deze voorstellen zijn naar de Koning gegaan en vanuit Brussel kwam, een missive, de dato 29 mei 1818, met de mededeling: "Wij Willem bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden, gezien de Fundatie-brief, gezien het minnelijk vergelijk, bekrachtigen deze." De weesvader zou voortaan Protestant zijn, de moeder Rooms-Katholiek.

De storm van 1856

De nacht van 11 op 12 augustus 1856 werd een rampnacht: een orkaan rukte het hoge puntdak van het huis af en de regen sloeg in alle lokalen binnen. Nog dezelfde dag werd besloten de jongens te laten slapen op de zolder van de stadsschool, terwijl de eigen schuur als meisjes-slaapvertrek kon dienen. Het dak werd natuurlijk gerepareerd, maar om de kosten te drukken, werd het dak verlaagd. Die situatie bestaat nu niet meer. Bij de laatste restauratie, ruim tien jaar geleden, werd het hoge dak weer in ere hersteld.

Van huis naar hof

Nu een grote sprong voorwaarts. Kort na de Tweede Wereldoorlog verminderde het aantal wezen. Eerste oorzaak was de verbeterde gezondheid van ons volk. De tweede was een wet, waardoor de overheid een vergoeding ging betalen aan familieleden, die een wees in huis namen.

Er werd daarom gezocht naar een andere bestemming voor het gebouw. Zo werd er gedacht aan een huis voor voogdijkinderen of werkende jongens en meisjes. Deze ideeën stuitten echter op grote problemen bij de officiële instanties.

Ook werd er aan gedacht om het weeshuis geschikt te maken voor Ouden van Dagen. Een dergelijk huis zou liggen binnen

de "zorgsfeer" van Vrouwe Elisabeth. Toch waren er ook hier tegenvallers bij het verkrijgen van vergunningen. Ook de prijs van de noodzakelijke verbouwingen viel tegen. Toch kwam er een oplossing. Op de vergadering van 21 juli 1952 werden twee verrassende besluiten genomen: 1. het gebouw zou worden verhuurd aan de Christelijke H.B.S., en 2. een nieuw tehuis voor Ouden van Dagen zou worden gebouwd aan de Van Pallandt-dreef. Deze Elisabeth-hof werd op 16 juli 1955 geopend door burgemeester Van Koningsbrugge.

In mei van dat jaar, precies 400 jaar na de ondertekening van het testament van Vrouwe Elisabeth van Culemborg, hadden evenwel de eerste bewoners van het huis al met de Protectoren aangezeten aan een diner, ter ere en nagedachtenis van de Stichteress van dit Gesticht.

Ik denk, dat verschillende van de mensen, die daarbij waren, de volgende dag door de Dreven zijn gekuierd, hebben gezeten op een bankje, genietend van de lente, die in onze Betuwe op zijn mooist is.

Misschien hebben ze zich eenzaam gevoeld. Oude mensen kunnen eenzaam zijn. Maar het kan zijn, dat ook zij die negatieve gedachten hebben kunnen ombuigen in positieve ideeën, om iets te doen of te zijn voor een ander.

VIERDE ZIJN VIJFTIGJARIG BESTAAN.

EEN VERSLAG.

Woensdag, 14 oktober 1987, vierde het oudheidkundig genootschap "A.W.K. Voet van Oudheusden" dat het precies vijftig jaar geleden werd opgericht. Dit bijzondere feit werd gevierd met een jubileumvergadering in de Burgerzaal van het Culemborgse stadhuis. De opkomst van leden, "vrienden" en genodigden was groot. Ruim 125 personen woonden de jubileumvergadering bij.

Het programma bestond uit twee zeer onderhoudende lezingen. De sprekers waren Mr. P.J.W. Beltjes, bestuurslid van het eerste uur en "Voets" tweede voorzitter, en Prof. dr. O.J. de Jong, een andere niet onbekende Voetiaan, die zijn eigen verjaardag inruilde om een bijdrage aan dit jubileum te kunnen geven.

Vanaf half acht werden de leden ontvangen in de stadhuiskeider. Rond de klok van acht uur verhuisde men naar de Burgerzaal, waar onze voorzitter, dr. J.H. Ekering, de aanwezigen welkom heette. Een bijzonder welkom was er o.a. voor dhr. Van den Bossche, die Hoogstratens Oudheidkundige Kring vertegenwoordigde.

In zijn inleiding stond voorzitter Ekering stil bij "Voet" vandaag de dag.

"Voet staat met beide benen op de grond. Wij zijn geen dromerig gezelschap, dat hunkert naar de romantiek van het verleden. We koesteren ons ook geen illusies over luchtkastelen in de toekomst. We proberen datgene aan te pakken wat we kunnen. Zoals in onze nieuwe introductiefolder staat vermeld, willen we "een bijdrage leveren tot het verbreden en verdiepen van de kennis van en de interesse voor het Culemborgse verleden." Dat gebeurt nu nog net zo als vroeger: ieder jaar een aantal lezingen en excursies. Dat gaat goed en dat kunnen we. Er is ook ruime belangstelling voor. We blijven dat ook doen. Daarom hebben we onze lustrumviering in deze vorm gegoten. Zo is Voet vandaag de dag."

Voor de leden van "Voet" die niet alleen passief kennis van de historie willen nemen, blijft er volgens dhr. Ekering nog genoeg te doen : archeologisch onderzoek in de Kasteeltuinen en elders, historisch onderzoek in de archieven, hulp in het museum en het houden van lezingen.

Een stimulans voor de vereniging verwachtte hij van de "Culemborgse 'Voet'-noten". Dit is het voor u liggende verenigingsblad, gevuld met artikelen over Culemborgse historische onderwerpen en aktiviteitsnieuws. Dank bracht de voorzitter aan het "Voet"-bestuurslid Bert Blommers door wiens inspanning de "Culemborgse 'Voet'-noten" in het jubileumjaar voor het eerst verschijnen. Na de lezingen werd dit blad aan de aanwezigen uitgereikt. Niet-leden kunnen dit blad voor f. 4,50 kopen bij het museum en in de boekhandel. Beter en makkelijker is het natuurlijk om lid van "Voet" te worden.

De voorzitter stond verder stil bij de vele verdiensten van dhr. Beltjes voor "Voet" en Culemborg. "Voet" kent reglementair geen ereleden. Toch wilde Ekering Beltjes wel als zodanig - officieus dan - beschouwen. De aanwezigen stemden daar met een applaus van harte mee in.

Een goed gevulde Burgerzaal. De opkomst was groot: 125 personen vierden het jubileum mee. Een impressie.

Nu was het woord aan de sprekers. Allereerst aan dhr. Beltjes. Hij ging in op het ontstaan van "Voet" en heette ook de aanwezigen - "Kuilenburgers en Culemborgers, allen Voetianen" - welkom.

Voordat hij op het ontstaan van "Voet" inging schilderde hij een beeld van de historische activiteit door de eeuwen heen. Via de ' 15de eeuwse schrijver van de "Origines Culemburgicae", Zweder van Culenburch, en de belangrijkste 17de eeuwse historicus, de Raad, Stadhouder en Archivarius Mr. Nicolaes Bosch - naar hem wordt een straat vernoemd in het plan Landzicht - kwam hij bij de naamgever van het genootschap en schrijver van de "Historische Beschryvinge van Culemborg", ds. A.W.K. Voet van Oudheusden.

Uit de 19de eeuw noemde hij de boekhandelaar J.K. van den Abeelen en de archivaris Is. A. Nijhoff die samen het archief van de graven van Culemborg inventariseerden.

De 19de eeuw was de tijd van de Vooruitgang. Belangstelling voor het verleden werd weinig gewaardeerd. Dit veranderde slechts langzaam: "Iemand die belangstelling had in de geschiedenis van de stad en liefde voor de monumenten hier, stond dikwijls alleen en durfde er nauwelijks voor uit te komen".

Toch kwam die verandering er. Voorwerk werd rond 1900 verricht door de Culemborgse onderwijzers J.D. Kalkhoven en J.B. van den Ham. Geleidelijk ook verschenen er publikaties van andere auteurs (J. Peek, L. Sillevius, O. de Beus), zij het - tekenend voor de situatie - nog anoniem of onder een pseudoniem. De stichting van de Oudheidkamer in 1928 bracht de verandering. Het was een stimulans voor de belangstelling in de geschiedenis van onze stad.

Na een excursie naar Hoogstraten in 1937 was de tijd echter pas goed rijp. "Voet" werd opgericht. Belangrijk met name in die beginjaren was de samenwerking van alle gezindten en politieke groeperingen binnen "Voet". "Katholieken, Oud-Katholieken, Lutheranen, Hervormden, Gereformeerden en Joden, van Liberalen tot S.D.A.P.-ers, allen waren er welkom en zij werkten er eendrachtig samen. Dat was toch wel iets in die vooroorlogse jaren!"

Vervolgens ging Beltjes in op het functioneren van "Voet". Lezingen en excursies werden gehouden, publikaties verzorgd, gewaakt werd er - zo nodig - over het Culemborgse stedschoon. Gewaakt werd er zeker over een verantwoorde restauratie van het Stadhuis en de Binnenpoort.

De heer P.J.W. Beltjes tijdens zijn voordracht.

Het werk van de "Klokkencommissie" - gevormd om te komen tot restauratie van het carillon in de vierkante toren - werd door dhr. Beltjes met enige aardige anekdotes toegelicht.

Hij besloot zijn lezing met de volgende oproep:

"Leden van Voet, spiegelt U aan uw geschiedenis en ga voort op de goede weg. Dut niet in slaap, maar blijf wakker, want er is altijd wel iets te doen op Uw gebied in deze stad. En al zijn het maar kleine dingen, kleine dingen vormen samen het grote. U hebt een welwillend gemeentebestuur en U hebt de tijd mee ! Blijft waken over het historisch erfdeel van onze stad en - zonodig - vecht er voor !"

Prof. De Jong, de andere spreker, ging vervolgens in op het bijzondere van "Voets" jubileum. "Een vijftigjarig bestaan maak je maar één keer in je leven mee". "Voet" is nu zelf al een stukje van de geschiedenis geworden.

In zijn betoog nam prof. De Jong de aanwezigen eerst mee op een uitstapje naar de Ridderzaal in Den Haag. Waarom zouden nu juist Culemborgers daar eens een kijkje moeten gaan nemen ? Eén reden daarvoor is dat de Ridderzaal ongeveer even oud is als de nederzetting Culemborg. Die is ontstaan tussen 1250 en 1300.

Een tweede reden is het voorkomen van het Culemborgse stadswapen als een van de slechts ruim 40 geselecteerde Nederlandse gemeentewapens die de glas-in-lood-ramen van de Ridderzaal sieren. "Daar staat 'Kuilenburg', niet Culemborg, de deftige, tegenwoordig zelfs officiële gemeentenaam, maar de naam die we gebruiken als we onder elkaar zijn : "Kuilenburg". Dit juist op de plaats die het dichtst bij de rechterhand van de Koningin is, wanneer zij daar de troonrede voorleest. "Of dat geen ereplaats is !"

Hoe is dat wapen daar gekomen ? Had Culemborg invloedrijke voorsprekers ? Blijkbaar had men toen al verstand van "promoting" en heeft er iemand bij de invulling van het nog lege raam geopperd: "Kuilenburg bijvoorbeeld !". De geschiedenis van een stad is immers evenzeer reden om een plaats nationaal en misschien internationaal onder de aandacht te brengen. Culemborg heeft nogal wat waarop het kan wijzen. Het genootschap "Voet van Oudheusden" ontleent daar zijn bestaansrecht aan.

Prof. De Jong besteedde verder ruim aandacht aan het functioneren van "Voet". Dat was eigenlijk net als bij andere historische verenigingen. Lezingen en excursies werden gehouden. Met name op die laatste ging hij in. Hij kon daarbij putten uit zijn eigen jeugdherinneringen. Excursies bestonden er in twee soorten: de plaatselijke bezoeken en rondwandelingen, en de fietsexcursies. Vooral in de oorlogsjaren verkende men op de fiets de naaste omgeving. Later vergrootte "Voet" op dit gebied met de bus en de trein zijn aktieradius.

Stilgestaan werd er uiteindelijk ook bij het heden. In vijftig jaar is er veel veranderd. Culemborg heeft inmiddels een oud-archief en een historisch museum. "Voet" kan daarbij helpen. In de driehoek van stadsarchief, museum en historisch genootschap liggen allerlei mogelijkheden om te laten zien waarom juist Culemborgs verleden zo belangrijk is.

"Voet" heeft twee soorten leden: "een aantal is hier geboren en gebleven; de anderen zijn hier niet geboren, maar komen wonen en zijn de stad en haar geschiedenis gaan waarderen. "Voet" heeft die beide groepen nodig: de ene die kan zeggen : zo was het vroeger; de andere die komt vragen: waarom was dat vroeger zo ? Dat betreft het straatbeeld, maar dat betreft net zo goed sociale toestanden, politieke verhoudingen, kerkelijke verscheidenheid, maatschappelijke

Een cadeau voor de sprekers. V.l.n.r. de heer Beltjes, mevr. Dresselhuijs, prof. De Jong en voorzitter Ekering
Op de foto onder een gezellig onder-onsje tussen oud-voorzitter Wiggelinkhuizen en dhr. Ten Broeke.

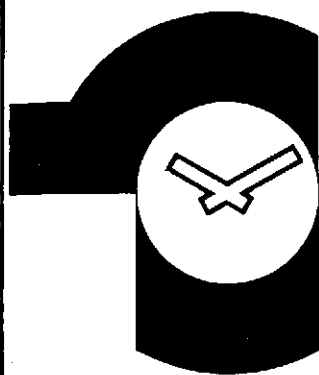
ontwikkelingen. Culemborg is niet Lelystad of Almere. Het is een stad met een leefbaar en beleefbaar verleden."

"Wat "Voet" volgens mij", aldus prof. De Jong, "beoogd heeft en nog wil, is de Culemborger leren kijken - al is het maar naar het verloop van een wetering, naar de kromming van een straat, naar het uiterlijk van een gevel, maar ook : naar die acte, die kadastrertekening, dat testament, die vermelding -, leren kijken naar wat het verleden ons nagelaten heeft, teneinde de waarde daarvan te beseffen. De Culemborgse bevolking is in de afgelopen vijftig jaar meer dan verdubbeld. Voet heeft dus grotere wervingsmogelijkheden en een groter aandachtsgebied dan ooit vroeger het geval is geweest. Het jubilerende genootschap kan er belangrijk aan bijdragen dat, wanneer in Nederland gevraagd wordt of met behoud van het historisch gegroeide een stad toch een aantrekkelijke, eigentijdse leefgemeenschap kan zijn, dat dan het antwoord zal luiden :

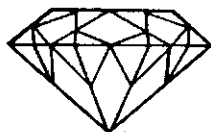
"Ja zeker, dat kan. Kijk naar Culemborg bijvoorbeeld !"

Met deze twee door de sprekers afgestoken kostelijke en door de aanwezigen hoog gewaardeerde verhandelingen was de jubileumavond nog niet voorbij. Het samenzijn werd voortgezet in de stadhuiskelder waar een hapje en een drankje, aangeboden door de gemeente Culemborg, op de aanwezigen wachtten. Hier werd nog geruime tijd vertoeft. Oud-Kuilenburgers zagen elkaar weer. Nieuwe Culemburgers leerden zij kennen. Kortom een gezellige en vermakkelijke avond.

Door de heren Jacobs, Willems en Budde werd namens de jubileumcommissie aan de vereniging een geschenk aangeboden. Het betrof hier een dia- en geluidsinstallatie. "Voet" zal hiervan in de toekomst zeker nuttig gebruik kunnen maken tijdens de lezingen in het Weeshuis.

juwelier~
hofleverancier

STOL

Markt 35-37. Culemborg. Tel. 03450-13573

"De Boekerij"

*In- en verkoop
van boeken*

Open:
dinsdag t/m zaterdag
van 10.00 tot 18.00 uur

Havendijk 5
Culemborg
Telefoon 03450-19719

Voor al uw verlichting

Klassiek of modern

De Kampioen

Tollenstraat 21 - Culemborg

Ook voor onderdelen

2e jaargang no. 1

februari 1988